

E-könyvészet. A digitális könyvkultúra alapvonásai

Amikor először kezembe vettem ezt a könyvet, arra gondoltam, vajon hány embert érdekel ez a téma? Engem nagyon, és biztos vagyok benne, hogy a könyvtárosok közül még sokakat. A szakmában szinte mást sem hallani, ha a könyvtárak jövőjéről van szó, mint az e-könyvek és az internet „veszélyeinek” taglalását. Pedig talán nem is olyan nagy a veszély, mint sokan mondják. Sokszor kiáltottak már farkast a könyvtárak vagy könyvtártípusok jövőjével kapcsolatban; ezek a riadalmak többnyire az utóbbi évek-évtizedek médiaváltásaihoz kapcsolódtak. Talán azért érinti a könyvtárosokat érzékenyebben a mostani változás, mert úgy érzékelik, hogy a munkájuk tárgya, maga a könyv kerülhet veszélybe.

A Kerekes Pál, Kiszl Péter és Takács Dániel, a szerzők arra vállalkoznak, hogy az e-könyv tartalmi, formai, technológiai, gazdasági stb. jellemzőit, hatásait vegyék sorra. Nem volt könnyű dolguk. Egyrészt azért, mert nagyon nehéz egy itthon éppen kezdődő, máshol már javában zajló folyamatról áttekintést adni, miközben nem is látni a végét. Másrészt az egységes kötetbe szerkesztést nehezíti a szerteágazó téma különböző vetületeiről írott szövegek egyenetlensége is. Lássuk tehát, hogyan oldották meg a szerzők ezt a nehéz feladatot.

A kötethez Dombi Gábor, az Inforum főtítkára írt bevezetőt. Rögtön az elején nyilvánvalóvá teszi, hogy ma már szó sem lehet az e-könyvek használatának megkérdőjelezéséről, az „ősrobbanásnak” nevezett változás a világ nálunk előrébb járó felében már bekövetkezett, az e-könyvek kereskedelmi forgalma néhol már meg is haladja a hagyományos könyvekét, és az USA-ban az e-kiadványok számaránya már tavaly elérte a 20 százalékot. A folyamatos emelkedésnek tápot ad az a tény is, hogy egyre többen jelentetik meg e-könyveiket magánkiadásban (self publishing), kihagyva ezzel a hagyományos könyvkiadói közvetítést. A bevezető a nemzetközi kitekintés mellett vázolja az e-könyvek gyanakvó hazai fogadtatását és néhány szolgáltatás helyzetét, több jelentős könyvtári és kiadói szakembert megszólaltatva. Az áttekintésben szó esik az e-könyvek terjesztése során kialakult kiadói és könyvtári érdekek ütközéséről is, ami nem csak magyar jelenség, valamint az uniós szabályozás meghatározta ÁFA különbségéről a hagyományos és az e-könyvek esetében.

A kötet fejezetfelosztása az első pillantásban eklektikusnak tűnik, de ahogy szemem F alakban végigszkenneli az oldalakat¹, egymás után villannak fel a történeti, technikai, filozófiai, pszichológiai és egyéb vetületek, csak győzzem követni. A tények, információk, adatok mellett értékelések, szubjektív eszmefuttatások,

¹ Utalás a könyv e-olvasással foglalkozó fejezetére (99. p.)

technológiai leírások, helyzetképek váltakoznak a kötetben. Erről a nem hagyományos felépítésű könyvről nem lehet klasszikus értelemben vett recenziót írni, ezért megmaradok néhány téma kiemelésénél, és ahol lehet, kommentálásánál.

Több helyen előfordul a hagyományos nyomtatott könyv és az e-book fizikai szempontú értékelő összevetése, pro- és kontra összehasonlítása. Ennek nem sok értelmét látom, mert mindkét forma önálló entitás, egymáshoz viszonyított előnyökkel és hátrányokkal; két, egymástól különböző eszköz a tartalomhoz, a szöveghez és annak befogadásához. Az eszköz célja, hogy ezt az elérést biztosítsa. A hagyományos könyvnek erre volt több mint ötszáz éve (változott is méretben, tipográfiában, formában stb.), míg az e-könyv most alakul ki, próbálgatja önmagát, illetve korlátait. Emlékezzünk vissza, hogy az első nyomtatványok tervezői kifejezetten arra törekedtek, hogy a könyv minél inkább hasonlítson a kódexekhez. Az e-könyv-olvasó ma még kissé hasonlít a nyomtatott formájához (még az abszurdan hangzó mű-könyvillatot is rekonstruálták), de biztos vagyok abban, hogy a különböző mobil eszközök fejlesztésével járó divatok mindig is hatással lesznek a hordozókra, és ez minden bizonnyal befolyásolja a használók vásárlásait is. Már ma is számos eszközön nyílik lehetőség e-könyvek olvasására (okostelefon, tablet, e-könyv-olvasó, számítógép stb.), és ki tudná megjósolni a jövő „kütyüit”? A hagyományos és az e-könyvek összevetése tipikusan a mai átmeneti korszak problémája, ami már a közeli jövőben sem lesz kérdés.

Ugyanakkor az összevetésnek tartalmi a szempontból mégiscsak van létjogosultsága. A kötet negyedik fejezete az e-olvasással, annak logisztikájával és kultúraalakító hatásával foglalkozik². Különböző felmérések, vélemények azt sugallják, hogy a ma emberében még erősen gyökerezik a papírból olvasás: jobb hatással tanulunk, gyorsabb az olvasás, könnyebben jegyezzük meg az innen nyert információkat. Az e-olvasás más agyi idegközpontokat mozgat meg, mint a hagyományos, az alkalmazkodás nyilván sok időt vesz még igénybe. Az elektronikus olvasás egyben az olvasás fogalmának kiterjesztését is jelenti: már nemcsak szöveges, hanem képi és hangzó információ elsajátítását. Egy másik jellemzője az interaktivitás: egyszerre írunk és olvasunk. Olvasás közben szótárban kereshetünk, navigálhatunk a neten, tehát rengeteg előnyhöz is juthatunk. Számos vetülete van az elektronikus olvasás elterjedésének, ami másképpen működik, mint a hagyományos. Ez a változás vélhetően ugyanúgy megszokható lesz, mint a kötetben is említett korai könyvek oldalainak végén alkalmazott „őrszó”, ami idegesítően hat a mai olvasóra, de ha rendszeresen forgatja a régi könyvet, annyira hozzászokik szemünk, hogy hiánya feltűnik. Egyébként is: a néha kifejezetten zavaró gyakori változtatások a szoftverekben, és a vadonatúj hardver eszközök áradata úgyszólván örökös alkalmazkodásra és tanulásra kényszerítik az embert, ehhez képest az olvasás körülményeinek változása talán nem is éri el az ingerküszöböt.

Az e-könyv története című fejezet hasznos és világos áttekintést ad a legfontosabb állomásokról, belecsempészve némi „igazi”, korai könyvtörténetet is. A szerzők ezzel azt is jelzik, hogy az e-könyv története nem választható el az előzmé-

2 Az e-könyv és olvasója: a tudáslogisztika új utakon. 77–111. p.

nyektől. Nekem az a véleményem, hogy a két médium fejlődése napjainkban elágazik, és egymással rokoni kapcsolatban, talán egy ideig párhuzamosan, de önállóan fog folytatódni. A nagyobb, és korábban szintén forradalminak számító új médiumok megjelenése (fotográfia, film, televízió stb.) is azt eredményezte, hogy a létező műfajok nem szűntek meg, hanem némi módosulás után tovább éltek az új formák mellett. Így szerencsére nem következett be a film megjelenésével a színház halála, a fotóval a festészet megszűnése, és a televízió meg a mozifilm továbbra is békésen létezhetnek egymás mellett. Ezt az utat tartom valószínűnek a hagyományos és e-könyvek esetében is. A fejezet végén az e-könyv történetét feldolgozó kronológia hasznos áttekintést nyújt a gyorsan pörgő eseményekről.

Az e-könyvek lelőhelyei, a tartalom elérése című fejezetben – némi átfedésben a korábbiakkal – főleg a magyar elektronikus szolgáltatások felsorolását, rövid tartalmi leírását olvashatjuk. Ez a fejezet bizonyítja a szerzők azon szándékát, hogy a kötetet nemcsak a könyvtáros szakmának, hanem a szélesebb nagyközönségnek is szánják, a könyvtárosok ugyanis már álmukból felébredtve is ismerik a MEK-et, a DIA-t és a többieket. Ugyanebben a fejezetben olvasható az e-könyvek forgalmazásának néhány példája, ami némiképp következetlenül a következő fejezet végén, az antikvár könyvek kereskedelmével fejeződik be (közben más témák is szerepelnek).

Külön fejezet foglalkozik az e-könyvek és a könyvtárak kapcsolatával.³ A szerzők utalnak rá, hogy az e-kölcsönzésnek még nem alakult ki világszerte elterjedt és elfogadott rendszere, erre mutat az is, hogy a kötet egyik legrövidebb fejezete foglalkozik ezzel a kérdéssel. A gondok rögtön a folyamat elején, a kölcsönözni kívánt könyvek beszerzésekor jelentkeznek. A kiadók ugyanis vagy nem járulnak hozzá a kölcsönzéshez, vagy kemény feltételek betartásához ragaszkodnak (pl. bizonyos kölcsönzési szám után újra meg kell vásárolni a könyvet). Attól tartanak ugyanis, hogy a dokumentumok könnyebben juthatnak illegálisan a felhasználók kezébe a könyvtárakból, mint saját szerverükről. Többféle kompromisszumos megoldás született eddig, de ezek mindegyike a kiadókkal külön-külön kötött megállapodások függvénye. Az e-book kölcsönzést a kezdetektől alkalmazó amerikai könyvtárak a folyamatos hozzáférés rendszerét használják; olvasójegyükkel a szoftveralkalmazást és a tartalmat is letölthetik a használók. Nálunk sajnos, gyerekcipőben jár még az e-könyvek könyvtári kölcsönzése, a felgyorsításnak gátat szab a magyar nyelvű tartalmak viszonylag kis száma, valamint a könyvtárak és a kiadók közötti bizalmi viszony hiánya is.

Alapvetően a felhasználás körülményeit, így az e-könyv kölcsönzését is meghatározza a szerzői jog, illetve az annak betartását biztosító különböző rendszerek alkalmazása. A cél nyilvánvaló: a tartalmakat előállítók mindenáron szeretnék megakadályozni a jogtalan hozzáférés lehetőségét. Ez legalább olyan reménytelen küzdelem, mint az autólopások megállítása a technika egyre fejlettebb eszközeivel. Ugyanakkor az internet nyilvánosságának szellemét hazudtolja meg a tulajdonhoz körömszakadtáig tartó ragaszkodás. A kötet viszonylag részletesen foglalkozik a különböző védelmi rendszerekkel (kemény és puha DRM rendszerek,

3 Könyvkölcsönzés e-módra: szöveglízing, textbérlet. 187–198. p.

ezek fejlettebb alternatívái), de a tartalmak szabad felhasználására létrehozott néhány „copyleft” szabad licencet is megemlíti (így pl. a Creative Commonst).

Hagyományos könyvtárosi szívünket bizsergeti a könyv végén található részletes bibliográfia, valamint a fogalommagyarázatok és legvégül a különböző statisztikai adatok. A könyvhöz egy könyvjelzőnek álcázott prospektus is tartozik néhány jelenleg is kapható e-könyvolvasó adataival, előnyeivel-hátrányaival. Javasolom, hogy e recenzió olvasói minél hamarabb vásárolják meg a könyvet, mert különben elavulnak a prospektusban leírt, e-olvasókra vonatkozó adatok, és kereshetnek maguknak újakat. Érdeemes megvenni vagy könyvtárból kikölcsönözni, sok új információ és szempont ismerhető meg a kötetből.

(Kerekes Pál–Kiszl Péter–Takács Dániel: E-könyvészet. A digitális könyvkultúra alapvonásai. [a bevezetést írta Dombi Gábor]; [kiad. az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Könyvtár- és Információtudományi Intézete]. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtud. Int., 2013. 310 p.)

Dippold Péter